

HOEFBLAD

50^e jaargang nr.3

juni juli augustus 2013

Foto C. Grootzwagers

NATUURVERENIGING

KEN EN GENIET

BESTUURSPRAATJE

Voor u ligt het zomernummer van ons Hoefblad, hopelijk wordt het weer beter dan in onze afgelopen lente. Het was koud en dat kon je in de natuur goed waar nemen. Bomen en struiken schoten pas vrij laat uit, vlinders en vogels waren er nauwelijks te zien. Echter toen het wat warmer werd, keerden vele vogels massaal terug naar Nederland. Ook de Ken en Genieters kwamen maar langzaam op gang, het deelnemersaantal bleef achter met andere jaren, hopelijk gaat dit aantal weer omhoog met de hogere temperaturen.

Goed nieuws was er voor 2 leden, zij kregen een lintje op gespeld. Natuurmens Jan Jansen was vijf jaar docent bij IVN Mark en Donge. Sinds 1993 is hij ook natuurgids en leidt hij enkele malen per jaar publiekswandelingen. Ook helpt hij mee bij het onderhoud van IVN-natuur-tuin Oranjepolder. Hij is tevens natuurgids bij onze natuurvereniging en ruim dertig jaar actief bij het Bijenhoudergilde Oosterhout. Met een

groot aantal leden hebben we Jan in het zonnetje gezet. Een andere groep was present bij John Reinalda, deze kan worden gezien als de huisfotograaf van het kerkdorp Oosteind. Hij legt niet alleen alles vast op de gevoelige plaat, maar stelt de foto's ook beschikbaar via de Oosteindse website. Ook was hij 25 jaar bestuurslid van buurt-

vereniging 't Hoekske en was hij lid van werkgroep Kindercarnaval Oosteind. Bij Ken en Geniet is John actief binnen de vogelwerkgroep, waarmee hij regelmatig op stap gaat. Beide heren nogmaals geluk gewenst met de benoeming tot Lid in de Orde van Oranje Nassau.

OPEN TUINEN DONGEN

**Op zaterdag 8 en zondag 9 juni 2013 van 11-17
zijn weer een aantal tuinen in Dongen, 's Gravenmoer en
Dongen-Vaart open voor publiek**

Sinds 2000 hebben velen hun tuin opengesteld en hebben jaarlijks honderden bezoekers kunnen genieten van natuur, planten, bloemen en kunst in vele variëteiten en ideeën kunnen opdoen voor hun eigen tuin. Bij de deelnemers dit jaar zijn zowel grote tuinen waar u uitgebreid kunt rond dwalen maar ook kleine tuinen met vaak verrassende beplanting en indeling maar het zijn

altijd tuinen waarin u de natuur- en tuinliefhebber herkent.

U bent van harte welkom bij:

- 1. Natuurver. Ken en Geniet, Kandoel, Doelstraat, Dongen (ALLEEN ZATERDAG)**
- 2. Wies Ruis, Belgiëlaan 5, Dongen (ALLEEN ZATERDAG)**
- 3. Irma Hendriks, Gasthuisstraat 13, Dongen**
- 4. Rieky Calis, Tramstraat 109, Dongen**
- 5. Rose-Marie Vermeulen, St Josefstraat 23, Dongen (ALLEEN ZATERDAG)**
- 6. Fam Vlemmings, Lijsterlaan 15, Dongen**
- 7. Annie Smulders, Eindsestraat 39, Dongen**
- 8. Ank en Frans van Schaik, Distelweide 1, Dongen**

9. Ine en Jan Brok, Lepelaarshof 6, Dongen
10. Jan Kimenai, Mr Janssenweg 30, Dongen-
Vaart (ALLEEN ZONDAG)
11. Maria en Gerard Spapens, Gemeentenweg 55, Dongen-
Vaart
12. Tjalda en Norbert Wesseling, Vaartweg 15 's Graven-
moer

Voor uitgebreide informatie over de tuinen: zie internet
<http://sites.google.com/site/tuinendongen> Of telefonisch bij
 Frans van Schaik 0162-313344 of Gerard Spapens 0162-
 323516

BUSTOCHT DE PEEL 17 AUGUSTUS

Nationaal Park De Groote Peel is een hoogveen gebied waar vroeger turf is gestoken. Tegenwoordig is het een vogelrijk natuurgebied dat bij uitstek geschikt is om wandelend te beleven. Het volledig ecologisch gebouwde bezoekerscentrum BuitenCentrum De

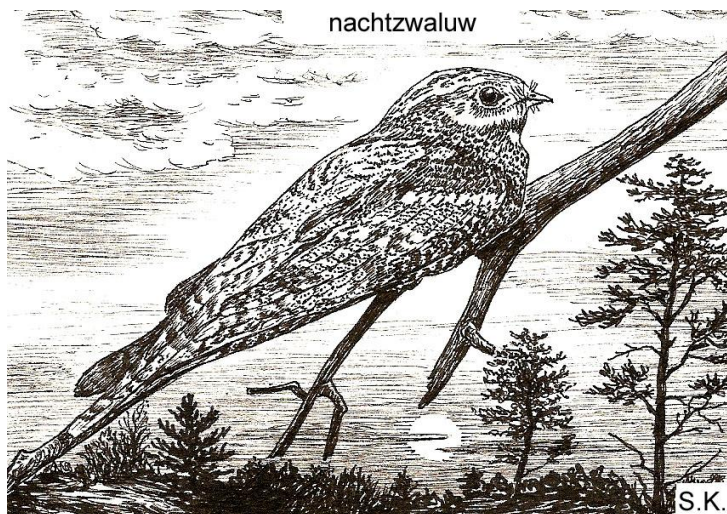
Pelen is de toegangspoort tot Nationaal Park De Groote Peel. Het gebied is ruim 1400 hectare groot en wordt niet doorsneden door autowegen, hoogspanningsleidingen of andere ontstierende infrastructurele werken. Dat is best zeldzaam in Nederland! Nationaal Park De Groote Peel ligt op de grens van Limburg en Noord-Brabant, in de driehoek Meijel - Asten - Nederweert. Staande in het centrum van de Groote Peel vallen de kerktorens van deze dorpen op.

De Groote Peel is een van de weinig restanten die over zijn van het onafzienbare hoogveenmoeras dat ooit de grens tussen Brabant en Limburg vormde. Nu is het een natuurgebied

van internationale klasse, vooral vermaard om zijn vogelrijkdom. Weids en waterrijk herinnert het landschap aan vroeger. Destijds was het een plek om te mijden, nu wandelt men er naar hartenlust! Overal zijn sporen van het verleden te vinden, toen noeste werkers de turf, 'het zwarte goud van de Peel', uitgroeven.

Tegenwoordig is De Groote Peel een belangrijk natuurgebied waar de rust en de weidsheid herinneren aan het vroegere veen. De 'littekens' van de turfwinning geven het gebied niet alleen een historische dimensie, ze hebben ook variatie toegevoegd aan het landschap dat bestaat uit water, moeras, heide en kleine stukjes bos. De grote waterplassen, de kleine veenputjes, de peelbanen en de peelvaarten vormen samen de zichtbare geschiedenis van de turfwinning. Natuur en cultuurerfgoed zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden in Nationaal Park De Groote Peel.

Nationaal Park De Groote Peel bestaat grotendeels uit een aangesloten restant hoogveen en dat is best zeldzaam in Nederland. Deze bijzondere natuur kent uiteraard ook een grote verscheidenheid aan flora en fauna. Behalve talrijke algemene planten, ook specifieke hoogveenplanten zoals diverse soorten veenmos, zonnedauw en lavendelheide. Bijzondere broedvogels zijn de geoorde fuut, nachtzwaluw en roerdomp.

Maar ook zeldzame vlinders en libellen zoals het spiegeldikopje en de venwitsnuitlibel leven er.

We hopen er weer een mooie dag van te gaan maken, wat u beslist niet mag vergeten is eventueel regenkleding, goed schoeisel of laarzen en goede zin.

Dagindeling: 8.00 uur vertrek bij de Salamander, 9.15 uur aankomst bij Mijl op Zeven, 9.45 uur tot 12.45 uur wandeling door de Peel, 12.45 uur tot 13.45 uur lunch, 13.45 uur tot 15.30 tweede wandeling door de Peel, 16.00 uur vertrek naar Dongen, 17.15 uur aankomst Dongen.

Voor deze bustocht moet u zich opgeven via de opgaven-adressen, betalen echter doen we op dezelfde manier als vorig jaar, via de bank. Uw opgave dient **voor dinsdag 6 augustus** binnen te zijn. Ook uw betaling dient u te voldoen voor deze datum op rekeningnummer 11.19.84.114 van de Rabobank Dongen, vermeld daarbij het **aantal personen, bus, uw naam en straatnaam**. Straatnaam is i.v.m. het aantal dezelfde namen. Mocht het voor u bezwaarlijk zijn, dit via de bank te regelen, dan kunt u ook contant betalen bij de opgavenadressen.

De kosten bedragen slechts € 30,-- per persoon, niet-leden € 35,--, dit is inclusief 2 koppen koffie of thee met een turfplak bij aankomst, de Peellunch met een kop soep met daarbij onbeperkt koffie of thee en de busreis.

Wat u gebruikt na afloop van de tweede wandeling is voor eigen rekening.

OPROEP UILENDAGEN 4 EN 5 OKTOBER

In het najaar organiseert de uilenwerkgroep 2 bijeenkomsten over uilen. Dit wordt een grote manifestatie, die plaats vindt in de aula en enkele lokalen van het Cambreurcollege. De eerste dag is voor de diverse uilenwerkgroepen uit onze omgeving en voor de kashouders, mensen die een uilenkast bij hun woning hebben hangen. De tweede dag is voor een ieder toegankelijk, in het bijzonder voor leden. Meer hierover en een uitnodiging in het volgende Hoefblad.

Daar de organisatoren de dag aan willen kleden met alles wat met uilen te maken heeft, doen we bij dezen een oproep om spullen, foto's, beelden, schilderijen, oude schoolplaten enz. aan te leveren. Alles mag als het maar met uilen te maken

heeft. Dit materiaal zal op beide dagen tentoongesteld staan in de aula.

Vanzelfsprekend rekenen we op medewerking van velen onder onze leden, wel moet u **voor 1 augustus** uw spullen aanmelden, zodat men weet wat er aangeboden wordt.

Voor meer informatie en aanmelding van spullen, kunt u terecht bij: Fam. Steenvoorden tel. 0162-314841

kenest@home.nl

of bij: Fam. Verharen tel. 0162-315480

uil@kenengeniet.nl

ALGEMENE LEDEDEENVERGADERING 2013

Aanwezig zijn 82 leden.

Christ heet alle aanwezigen hartelijk welkom, is blij met de goede opkomst, bedankt alle vrijwilligers en geeft een kort overzicht van hetgeen afgelopen jaar op poten is gezet. Hij vraagt een minuut stilte om de in het afgelopen jaar overleden leden te gedenken.

- 1 De notulen van de Algemene Ledenvergadering worden voorgelezen, er zijn geen opmerkingen
- 2 Ingekomen stukken: bericht van verhindering is ontvangen van Elly Jansen-Michielse, Wim van Gorkum, Jan Jansen en Marie-Josée van Gestel-Burmanje.
- 3 Het jaarverslag van 2012 wordt voorgelezen, ook hierop is geen commentaar.
- 4 De penningmeester leest het financiële verslag van 2012 voor, de leden kunnen dit volgen door afschriften die op de tafeltjes zijn gelegd. Ook hierop komen geen aanmerkingen.
- 5 De kascontrolecommissie, Theo Pot en Mieke Kieboom, brengt bij monde van Theo verslag uit; alle bescheiden en kasstukken waren keurig in orde. Theo verzoekt dan ook om John volledig kwijting te geven waarmee het bestuur akkoord gaat.
- 6 Nadat Christ Theo bedankt heeft voor zijn werk in de afgelopen twee jaar, verzoekt hij de vergadering om een nieuw commissielid die samen met Mieke de controle 2013 voor zijn/haar rekening wil nemen. Leny van de Gevel stelt zich beschikbaar..Hierna vraagt Anton Staps het woord; hij legt uit

dat gebleken is dat Ambrosius al opgericht is in 1751, een zeer lange staat van dienst dus. De bijenvereniging geeft een imkerscursus waarvoor zich 32 personen hebben opgegeven. In maart a.s. start een nieuwe cursus. Het bijenjaar wordt afgesloten met een insectenmuur voor solitaire bijen in de omheinde “bijenstal” van Kandoel, dit is heel belangrijk voor de biodiversiteit. Ook is een commissie samengesteld die zorg gaat dragen voor bijvriendelijke beplantingen langs fiets- en wandelpaden.

- 7 Volgens rooster zijn aftredend Anton Staps en Corrie Koreman, beiden stellen zich herkiesbaar, Corrie met enige reserve. Aangezien er geen tegenkandidaten zijn gemeld worden beiden herkozen.
- 8 De behandeling van de begroting voor 2013 levert ook geen op- of aanmerkingen op
- 9 Christ bespreekt de plannen voor 2013; alle tochten die gepland staan voor 2013 vertrekken bij de Salamander. Er is gekozen om bij diverse wandelingen aan te geven dat deze een z.g. “gemakspad” zijn, lengte plm. 3 á 4 km en een goed begaanbaar pad. Ken en Geniet wil in Kandoel graag een ijsvogelwand aanleggen, Daarvoor wil de vereniging beschikken over boomstronken, bij de gemeentelijke plantsoenendienst wordt navraag gedaan of deze geleverd zouden kunnen worden. De Vlinderstichting stelt een fonds beschikbaar om een vlinderwei aan te leggen, in Kandoel is voldoende ruimte, dus we gaan proberen gebruik te maken van deze mogelijkheid.
- 10 De jubilarissen worden vernoemd. Christ neemt de leden die 25 jaar lid zijn voor zijn rekening; Annie á Campo. Zus van Gool en Nanny Wevers worden op het podium uitgenodigd. Bij een persoonlijke felicitatie wordt een oorkonde en een drankje aangeboden waarna een gul applaus van alle aanwezigen volgt.
- 11 Rondvraag: Joop van Zon vraagt zich af wat bedoeld wordt met containers voor Kandoel. Christ legt uit dat het stalletje hard aan vervanging toe is, we zoeken naar een degelijke oplossing, zodat er in het vervolg ook nestkastjes kunnen worden gemaakt en alle materialen veilig opgeborgen zijn. Joke Ma-theysen vraagt wanneer de contributie afgedragen dient te worden; bij het volgende Hoefblad (maart-april-mei) zit een acceptgiro. Ad Leeggangers vraagt hoe het zit met de verkoop van nestkastjes en dan voornamelijk aan de makelaar: de

- nieuwe man neemt geen nestkastjes af, daar er veel minder huizen verkocht worden, bovendien is de concurrentie enorm.
- 12 Christ sluit de vergadering, dankt de aanwezigen voor hun komst en geeft aan na de pauze een film te vertonen over onze bbq van afgelopen zomer en een korte impressie van tuinvogels.

Corrie Koreman, secr.

JAAROVERZICHT 2012 KEN EN GENIET

Per 31 december 2012 telt Ken en Geniet 255 leden. In het overzicht van 2011 werden 273 leden vermeld, dit was niet correct, er waren toen 258 leden. Het verschil zijn 15 z.g. belangstellenden, verenigingen en instanties die wel een Hoefblad ontvangen maar geen lid zijn.

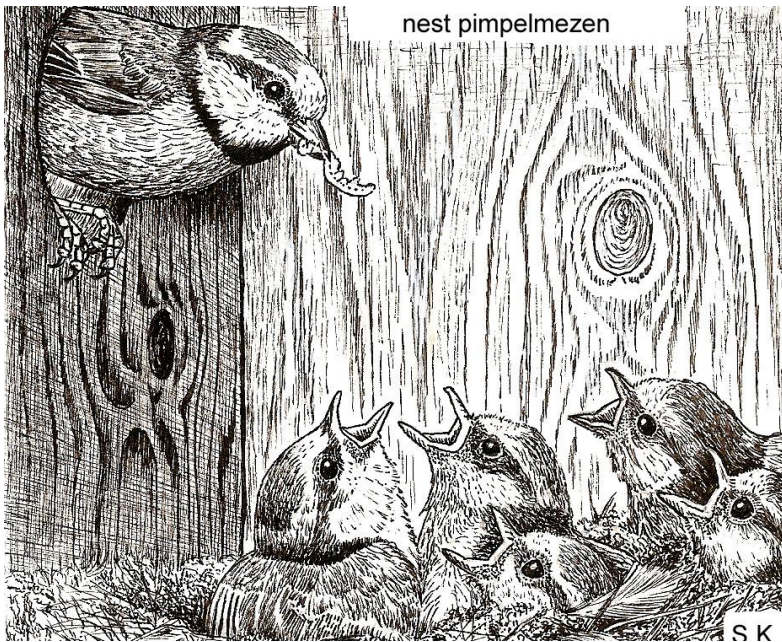
Zoals gebruikelijk was onze eerste activiteit de inmiddels traditionele snertwandeling, deze keer naar Plantloon in Waalwijk. Op de Algemene Ledenvergadering werd afscheid genomen van Koos Leemans; meer dan 30 jaar zat hij in het bestuur, had de leiding over de nestkastenwerkgroep en zorgde samen met zijn vrouw Marie voor het opnemen en doorgeven van de deelnemers aan de diverse excursies. Fia Grootzwagers werd als nieuw bestuurslid voorgesteld er waren geen tegenkandidaten. Fia werd met algemene stemmen aangenomen en kon haar plaats innemen aan de bestuurstafel.

Vervolgens werd 16 keer een ochtendexcursie gehouden, dit steeds onder de bezielende leiding van onze natuurgidsen. De speciale fietsgidsen organiseerden vier prachtige fietstochten in ons mooie Brabant. Het blijft heel speciaal om een grote groep fietsers door de natuur te zien slingeren!

De "grote tocht" ging dit jaar naar de Demerbroeken bij Zichem. De bus was goed gevuld zodat de kosten voor de vereniging zeer beperkt zijn gebleven. Het was een prachtige dag met twee wandelingen in een mooi natuurgebied met tussendoor een zeer goed verzorgde lunch. We hebben genoten en ook Mien kan het (gelukkig) in goede gezondheid navertellen! In de vakantietijd werden door de vlinderwerkgroep 2 dagwandelingen georganiseerd. Hieraan kan ieder die wil deelnemen. In het Hoefblad van maart-april-mei 2012 staat een overzicht van de vlindertellingen die door de werkgroep onder leiding

van Fia in 2011 zijn gedaan, een hele klus maar nuttig voor de Vlinderstichting. Ook in 2012 zijn de tellers regelmatig op stap geweest om hun waarnemingen te noteren en door te geven. In het Hoefblad staat regelmatig een uitgebreid verslag van Fia.

De vogelwerkgroep onder de bezielende leiding van Leo Reijnders is dit jaar gestart met een nieuw project; het inrichten van vogelreservaten door middel van het plaatsen van nestkastjes in diverse parken. Ook zijn ze regelmatig op stap ge-

weest met als doel het spotten van bijzondere vogels. Op een zeer beeldende manier doet Leo hiervan verslag in ons Hoefblad.

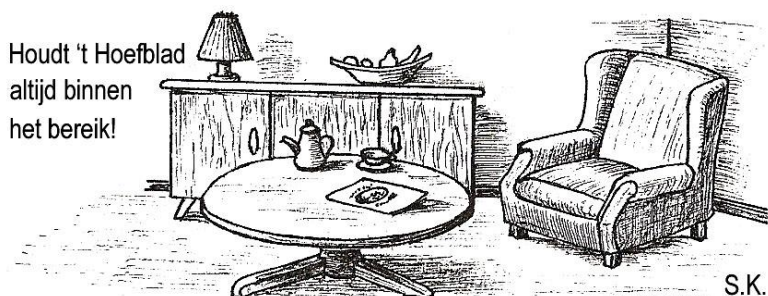
De diversiteit aan artikelen, aangevuld met de tekeningen van Sjef Kerkhofs en de soms bijbehorende foto's, maken het Hoefblad dan ook zeer lezenswaardig.

Dit jaar heeft Ken en Geniet onze tuin opengesteld voor publiek op de "open tuindagen" 9 en 10 juni. zaterdag was een stille dag maar zondag was er regelmatig bezoek. Het was heel leuk om uitleg te geven over de doelstelling van een natuurtuin, hoewel niet iedereen er enthousiast over was werd het toch gewaardeerd.

Een hoogtepunt dit jaar was de zomerse bbq op 18 augustus in natuurtuin Kandoel: het aantal deelnemers overtrof onze verwachtingen. De speciaal samengestelde werkgroep had dan ook alles uit de kast gehaald om het feestje te doen slagen. Bovendien waren de weergoden ons zeer gunstig gezind. De speciaal aan Koos opgedragen bank werd feestelijk onthuld en hoewel hij en zijn vrouw niet aanwezig waren werd er toch een toast uitgebracht op hun welzijn.

Zaterdag 10 november ging de jaarlijkse Vogeltrektocht naar de Brabantse Biesbosch, ondanks het minder fraaie weer hoopten de vogelaars toch op bijzondere waarnemingen.

In het najaar heeft Ken en Geniet gehoor gegeven aan de uitnodiging om deel te nemen aan een cursus "vlechtheppen" maken, een oud ambacht dat al in de Romeinse tijd werd toegepast om vee op een natuurlijke manier binnen de weide te houden. Er was toen nog geen prikkeldraad! De deelnemers kregen uitstekend materiaal om mee te werken. Na gebruik werd dit eigendom van de vereniging: handschoenen, boomsagen, een grote snoeischaar, een bijl en bovendien plantmateriaal voor een houtwal om allengs in Kandoel een vlechthepp te maken. Tim vervulde zijn maatschappelijke stage bij Ken en Geniet door zich verdienstelijk te maken bij de tuingroep en bij het heggenvlechten.

Het Hoeffblad verscheen afgelopen jaar wederom vier keer; het programma van onze excursies en dia-avonden wordt vermeld en tevens bevat het verslagen van gemaakte excursies en werkzaamheden van de diverse werkgroepen.

Uw bestuur kwam in 2012 acht keer in vergadering bijeen. Het bestuur werd door de gemeente uitgenodigd mee te denken over toepassing van de nieuwe Flora- en Faunawet en

door buurtvereniging De Biezen om voorlichting te geven over biodiversiteit en hoe dit te realiseren in de wijk. Tevens werd geprobeerd aanwezig te zijn bij gebeurtenissen bij leden of andere verenigingen waar vertegenwoordiging van Ken en Geniet gewenst of noodzakelijk was. Van de Gemeente kwam het bericht dat onze jaarlijkse subsidie in het kader van het bezuinigingsbeleid per 2012 komt te vervallen.

Als laatste activiteit hadden we onze, ik mag haast zeggen befaamde, kerstmorgen, wederom in de bovenzaal van het Muisgebouw. De grote opkomst is voor het bestuur telkens weer een aangename verrassing, ook de spontane medewerking van de vele vrijwilligers is heel belangrijk evenals de vele goede gaven voor de loterijtafel. Het bestuur van de vereniging kan alleen functioneren dank zij de belangeloze inzet van alle vrijwilligers op welk gebied dan ook. Wij danken jullie uit de grond van ons hart en hopen tevens nog lang op jullie te mogen rekenen.

Corrie Koreman, secr.

HOE WAARDEVOL IS NATUURTUIN “KANDOEL”.

Velen van ons wandelden wel eens door onze natuurtuin. Hebben wel eens lekker op een bankje van de zon genoten en hoorden en zagen een aantal vogels rondvliegen. In de zomermaanden zagen we ook nog kikkers, libellen, allerlei plantensoorten en vlinders. Maar welke soorten komen er nu voor in dit mooi stukje natuur. Een aantal van onze mensen inventariseren en die gegevens worden opgeslagen in o.a. de website van www.waarneming.nl. Via deze website is na te gaan wat er zoal gezien wordt en we hebben dat eens op een rijtje gezet en dan zien we toch een interessant lijstje.

In 2010 zijn we in dit gebied gaan inventariseren en tot op heden hebben we toch al 69 vogelsoorten geteld waaronder; grauwe gans, kolgans, nijlgans, wilde eend, blauwe reiger, aalscholver, sperwer, buizerd, torenvalk, waterhoen, meerkoet, scholekster, witgat, kokmeeuw, stormmeeuw, zilvermeeuw, kleine mantelmeeuw, holenduif, houtduif, zomertortel, turkse tortel, koekoek, gierzwaluw, grote bonte specht, groene

specht, gaai, ekster, roek, zwarte kraai, kauw, matkop, kuifmees, koolmees, pimpelmees, oeverzwaluw, boerenzwaluw, huiszwaluw, staartmees, tjiftjaf, fitis, bosrietzanger, spotvogel, zwartkop, tuinfluiter, braamsluiper, goudhaan, winterkoning, boomklever, boomkruiper, spreeuw, merel, kramsvogel, ko-

perwiek, zanglijster, grote lijster, roodborst, nachtegaal, gekraagde roodstaart, grauwe vliegenvanger, bonte vliegenvanger, ringmus, heggenmus, vink, keep, groenling, sijs, putter, kneu en goudvink.

Zoogdieren waren o.a. laatvlieger, konijn en eekhoorn.

Reptielen en amfibieën; groene kikker spec.

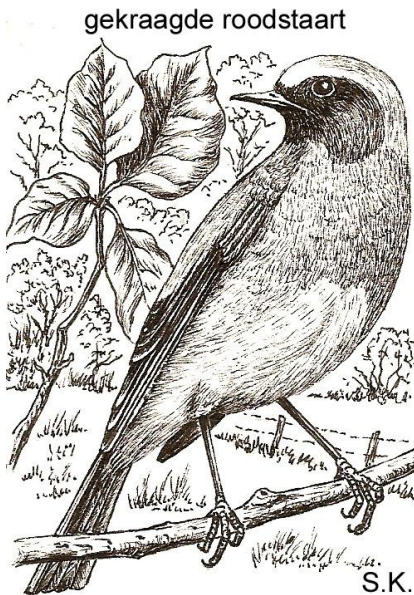
Bij de dagvlinders komen we tot op heden uit op 13 soorten;

zwartsprietdikkopje, klein koolwitje, klein geaderd witje, citroenvlinder, kleine vuurvlinder, boomblauwtje, icarusblauwtje, atalanta, dagpauwoog, gehakelde aurelia, bont zandoogje, hooibeestje, oranje zandoogje.

Bij de nachtvlinders; smaragdlangsprietmot, waterleliemot, sint-jacobsvlinder.

Libellen; houtpantserjuffer, azuurwaterjuffer, watersnuffel, grote roodoogjuffer, vuurjuffer, blauwe glazenmaker, grote keizerlibel, smaragdlibel, platbuik, viervlek, gewone oeverlibel, bloedrode heidelibel.

Bij de insecten, bijen, vliegen, wantsen enzovoorts o.a.;

ichneumonidae, groen zuringhaantje, zuringwants, pyama-wants, gewone schorpioenvlieg en bij de geleedpotige; vier-vlekwielwebspin.

Planten bloeien uitbundig in de natuurtuin tot op heden zijn er al 76 plantensoorten geteld, te weten;
spaanse aak, duizendblad, wilde bertram, zevenblad, gewone agrimonie, grote waterweegbree, zwarte els, amerikaans krentenboompje, fluitenkruid, koolzaad, raapzaad, vlinderstruik, dotterbloem, gewone dotterbloem, kleine veldkers, pinksterbloem, tamme kastanje, korenbloem, knoopkruid, gewone hoornbloem, stinkende gouwe, speerdistel, hazelaar, meidoorn, klein streepzaad, peen, steenanjer (rode lijst soort), grote zandkool, bosaardbei, gewoon biggenkruid, gele lis, jacobskruiskruid s.l., witte dovenetel, gewone margriet, vaste lupine, wolfsfoot, penningkruid, grote wederik, grote kattenstaart, muskusaasjeskruid, blauwe druifjes (rode lijst soort), gele plomp, watergentiaan, zandteunisbloem, wilde marjolein (rode lijst soort), grote klapproos, smalle weegbree, sleedoorn, scherpe boterbloem, kruipende boterbloem, knopherik, moeraskers, schapenzuring, ridderzuring, liggende vetmuur, boswilg, veldsalie (rode lijst soort), duifkruid (rode lijst soort), jacobskruiskruid, dagkoekoeksbloem, avondkoekoeksbloem, gewone raket, grote egelskop s.l., gewone smeewortel, paardenbloem, eendagsbloem (rode lijst soort), rode klaver, witte klaver, reukeloze kamille, klein hoefblad, zwarte toorts, tijme-reprijs, ringelwikke, voederwikke, bleeksporig bosviooltje en wespenorchis.

Waargenomen paddenstoelen; vliegenschwam, schubbig fopzwam en knolparasolzwam.

We kunnen stellen dat onze natuurtuin een diversiteit heeft aan flora en fauna en dat we daar zeer zuinig mee om moeten gaan.

Dank aan die mensen die hun waarnemingen hebben doorgegeven op www.waarneming.nl op het gebied Dongen-natuurtuin Kandoel.

Leo Reijnierse

NEDERLAND BIEDT RUIMTE AAN 20 TOT 40 ROEDELS WOLVEN

Bericht uitgegeven door FREE Nature, de Zoogdiervereniging & ARK Natuurontwikkeling

Al jaren wordt er gesproken over de mogelijke terugkeer van de wolf naar Nederland. Maar heeft hij hier wel iets te zoeken? Onderzoek waarbij potentiële leefgebieden in Nederland zijn vergeleken met bekende leefgebieden in Duitsland toont aan dat er ruimte voor 20 tot zelfs 40 roedels wolven is, zo meldt het tijdschrift Zoogdier op basis van onderzoek.

Op steeds meer plekken in Europa duikt de wolf op. Doordat wij hem hebben verdreven naar de uithoeken van ons continent, weten wij eigenlijk niet goed meer wat een wolf werkelijk aan kan. Sinds hij begin jaren '80 van de vorige eeuw een beschermde status heeft gekregen duikt hij op steeds meer plekken op, ook op plekken die wij voorheen als onmogelijk beschouwden. Hij blijkt veerkrachtiger dan we dachten. Zelfs zo veerkrachtig dat de Nederlandse overheid nu heeft aangegeven dat de wolf welkom is wanneer hij zelfstandig ons land weet te bereiken.

wolf

Sinds begin 2000 leven er roedels wolven in Duitsland. Dit is momenteel het drukst door de mens bevolkte gebied in Europa waar wolven te vinden zijn. Zijn leefgebied hier is door student Glenn Lelieveld op kenmerken als wegendichtheid, aan-

tallen inwoners, landinrichting (agrarisch landschap, natuurgebied, stedelijke omgeving) en aanwezigheid van prooidieren vergeleken met de Nederlands situatie. Ook is meegenomen dat een wolventerritorium minimaal zo'n 225 vierkante kilometer groot is. Uitkomsten van deze analyse tonen aan dat er ruimte is voor zo'n 20 tot 40 roedels.

Of dit werkelijkheid wordt, zal de toekomst moeten uitwijzen. Een dergelijke modelstudie kan de werkelijkheid benaderen, maar er zitten ook altijd beperkingen in. Zo is gekeken naar zogenoemde kilometerhokken, verschillen in geschiktheid of barrières daarbinnen kunnen maar beperkt worden meegenomen. Hierdoor zal een deel van het leefgebied in werkelijkheid misschien iets minder geschikt zijn. Aan de andere kant zijn er plekken die te klein lijken voor de wolf, maar doordat grensoverschrijdende elementen niet zijn meegenomen, misschien wel geschikter zijn dan nu naar voren komt. Al met al lijkt er voldoende ruimte in Nederland om deel uit te gaan maken van een grensoverschrijdende West-Europese wolvenpopulatie.

Free Nature, ARK Natuurontwikkeling en de Zoogdiervereniging werken al een aantal jaren samen in het project www.wolveninnederland.nl, recent is ook Natuurmonumenten aangesloten. Deze organisaties willen hiermee aandacht vragen voor de verwachte terugkeer van de wolf naar Nederland. We hoeven niet bang te zijn voor de wolf, maar het is wel goed om voorbereid te zijn om paniek en overlast voor veehouders te voorkomen.

Tekst: Roeland Vermeulen, FREE Nature; Stefan Vreugdenhil, Zoogdiervereniging en Twan Teunissen, ARK Natuurontwikkeling

JAARVERSLAG VOGELWERKGROEP 2012

In 2012 zijn er zeven excursies georganiseerd voor de vogelwerkgroep te weten; Banisveld, Voornes Duin, Vaartocht en wandeling in de Biesbosch, Huis ter Heide in het kader van de Nationale Vogelweek, Amsterdamse Waterleidingduinen, Zuidpier IJmuiden en Vogeltrektocht in de Biesbosch. Tijdens deze tochten hebben we vooral genoten van de diversiteit van

de verschillende gebieden met hun veelzijdigheid aan vogelsoorten. Gemiddeld komen we op ongeveer 45 vogelsoorten per gebied met uitschieters in de Biesbosch met ruim 60 vogelsoorten.

Diverse mensen binnen de vogelwerkgroep zijn actief met inventariseren. Zo hebben we de uilenwerkgroep, waarin 8 mensen actief zijn onder coördinatorschap van Thieu Verharen, die ook dit jaar weer diverse uilenkasten in de omgeving geïnventariseerd hebben. Samen met de gastgevers worden de kasten gecontroleerd en ook weer schoongemaakt voor het volgende broedseizoen.

De resultaten van afgelopen jaar zijn zeer hoopgevend.

Uil	Kerkuil			Steenuil			Ransuil	
Jaar	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2011	2012
Bezochte kasten	33	34	39	38	42	44		
Broedgevallen	8	8	12	9	15	20	4	1
Uitgevlogen jongen	25	29	39	16	37	40	6	2
Winterroestplaats								8-2
Predatie								
Verdronken				1				
Kat of hond					1			
Verongelukt			3			6		
Kannibalisme			2					
Verstoring		1					2	

Conclusie:

Eerst het goede nieuws!!!!

Goede broedresultaten, zie tabel (vooral Steenovensebaan en Paalstraat)

Dan het slechte nieuws van het jaar 2012.

Enkele broedsels van de steenuil/kerkuil zijn bijna of geheel verloren gegaan door factoren waar we **geen of weinig invloed** op hebben:

- Wisselende weersomstandigheden in het voorjaar.
- Verkeersslachtoffers (ouders)
- Slachtoffers onder de jongen door voedselgebrek

Een aantal broedgelegenheden van steen- en kerkuil zijn verstoord of verdwenen door factoren waar we **wel invloed** op kunnen hebben:

- Door sloop, verbouwing of restauratie van gebouwen
- Door bestemmingsplanwijzigingen.

Verdere heeft de uilenwerkgroep:

- 2 oude steenuilenkasten (B.L.) op nieuwe locatie geplaatst.
- 2 nieuwe steenuilkasten (B.L.) geplaatst
- 3 nieuwe kerkuilencasten (B.L.) geplaatst
- 1 nieuwe kerkuilencast (privé) geplaatst

De Broedvogel Monitoring Project-groep welke uit 6 leden van de vogelwerkgroep bestaat heeft dit jaar een BMP-B uitgevoerd op zowel Huis ter Heide (Plakke-

ven en Velden bij de Spinder) als in de Loonse- en Drunense Duinen (Westloon).

Bij een BMP-B worden alleen bijzondere soorten volgens een bepaalde lijst geteld.

Voorts is meegewerkt aan een pilot van SOVON voor de nieuwe vogelatlas.

Op Huis ter Heide (gebied Plakkeven en Velden bij de Spinder) met als coördinator John van Gestel zijn 12 bezoeken uitgevoerd in de periode 14 maart tot en met 4 juli 2012 met als resultaat 189 geïnterpreteerde broedgevallen bij 25 vogelsoorten, verder is de aanwezigheid van 97 vogelsoorten vastgesteld waarvan 12 rode lijst soorten.

In de Loonse- en Drunense Duinen (gebied Westloon) zijn verder 6 bezoeken uitgevoerd onder coördinatie van Leo Reijnierse in de periode 21 maart tot en met 21 juni 2012 met als resultaat 37 geïnterpreteerde broedgevallen bij 10 vogelsoorten en is de aanwezigheid van 12 vogelsoorten waarvan 2 rode lijst soorten vastgesteld.

Van de resultaten zijn verslagen gemaakt voor Natuurmonumenten en zijn de gegevens ingevoerd in het digitale databasbestand van SOVON.

Voor het project MUS (Meetnet Urbane Soorten) zijn een drietal groepen actief in Dongen en 's-Gravenmoer. Het meetnet omvat een drietal tellingen in het voorjaar waarin 8 tot 12 tellpunten in het dorp worden gedaan wat resulteert in het onderstaande:

Postcodegebied 5109 ('s-Gravenmoer) in 2012 – 50 vogelsoorten,

Postcodegebied 5104 (Dongen) in 2012 – 45 vogelsoorten,

Postcodegebied 5107 (Dongen) in 2012 – 44 vogelsoorten.

Twee groepen van de vogelwerkgroep onder respectievelijke coördinatorschap van Wim Tuijelaars en Kees van Dongen doen PTT-tellingen (Post Transect Tellingen) in het najaar (wintertellingen) in het gebied “de Langstraat” en “omgeving Tilburg en Loonse Plakke”.

Bij een PTT telling worden, op 20 telpunten in een vastgestelde route om de 500 meter, vijf minuten lang alle vogels geteld. Deze verslagen worden ook doorgestuurd naar SOVON.

De nieuw opgezette nestkastwerkgroep, met acht leden van de vogelwerkgroep, heeft een begin gemaakt met het inrichten van "vogelreservaten". In de "reservaten" zijn nestkasten schoongemaakt dan wel zijn nieuwe kasten geplaatst.

De "reservaten" zijn;

Kandoel (16 kasten) , Centrale Begraafplaats de Kremer (16 kasten), Maria-oord (8 kasten), Park Volckaert (12 kasten), Park Molenweide (10 kasten), Park Glorieux (10 kasten). In 's-Gravenmoer, Park Koekoeklaan (12 kasten, incl. particuliere kasten), Park Stevenshof (13 kasten, incl. particuliere kasten), Park Kerkebos (12 kasten, incl. particuliere kasten) en Park Hoefslag (12 kasten, incl. particuliere kasten).

Het ligt in de bedoeling dat deze kasten geïnventariseerd worden op broedgevallen van zangvogels. Ook deze gegevens worden ingevoerd in de database van SOVON.

De doelstelling van de vogelwerkgroep is om geïnteresseerden gelegenheid te geven in groepsverband te genieten van vogels en zo hun kennis van vogels te vergroten. Ook wordt getracht beginners en enthousiaste en interesse bij te brengen op het gebied van vogels. Mensen die verder willen met vogels door o.a. zich bezig te houden met tellingen, inventarisaties en bescherming, zijn van harte welkom.

Voor meer informatie zie onze website of stuur een mail naar:
vogel@kenengeniet.nl

Geef eens een NESTKASTJE kado

**inlichtingen en verkoop
Ad Leeggangers
0162-313858**

PROGRAMMA

Let op vanaf heden is er nog maar één vertrekpunt voor alle tochten, u dient zelf naar deze plaats te komen.

DE PARKEERPLAATS VAN SPORTHAL DE SALAMANDER, BELGIËLAAN 2.

Zaterdag 8 juni: Open tuinen Dongen van 11.00 uur tot 17.00 uur. U kunt in diverse tuinen rond kijken en ideeën opdoen, of gewoonweg genieten van de planten en mooie aanleg. Ook de Natuurtuin Kandoel is deze dag te bezoeken. Voor meer informatie zie het artikel op pagina 5 van dit Hoefblad.

Zondag 9 juni: Autotocht van halve dag, naar de Schootse Hoek te Castelré. Dit is voor hen die slechter ter been zijn een mooie gelegenheid eens mee te gaan. Het gemakpad, zoals wij het genoemd hebben, gaat over een rolstoelpad van ongeveer 5 kilometer. Het gebied toont u de planten van een nat gebied, met de daarbij horende insecten, vogels en dieren. Verder komen er tal van amfibieën voor, de specialiteit van Jos van Dongen.

Vertrektijd is 8.00 uur, bij het **parkeerterrein van sporthal de Salamander, Belgiëlaan 2**. Opgeven voor dinsdag 4 juni 20.00 uur.

Zaterdag 22 juni: fietstocht naar de Duiventoren, onder leiding van Toon Thielen en Peter Verschure. Beide heren weten veel te vertellen over het gebied dat vlak bij Dongen ligt. De duiventoren is vervangen door een kunstwerk, maar de natuur, daar kunt u nog van genieten. Bij de vijver wordt regelmatig de ijsvogel waargenomen, verder zitten er vele soorten vogels, alle soorten spechten zijn in dit bos van de partij. Ook de houtsnip komt hier voor, alleen is die moeilijk waar te nemen.

Vertrektijd is 8.30 uur, bij het **parkeerterrein van sporthal de Salamander, Belgiëlaan 2**. Opgeven voor dinsdag 18 juni 20.00 uur.

Zaterdag 6-7: Piet in 't Groen fietstocht, een hele dag fietsen door de natuur. Dan eens door weidelandschap, gevolgd door

bossen, maar immer door een prachtig landschap. Ga mee en laat u verrassen, door onze geweldige fietsgidsen. De tocht is ongeveer 65 kilometer lang, onderweg wordt er aangelegd voor wat te eten.

Vertrektijd is 9.00 uur, bij het **parkeerterrein van sporthal de Salamander, Belgiëlaan 2**. Opgeven voor dinsdag 1 juli 20.00 uur.

Zaterdag 20 juli: Vlindertocht van een hele dag naar de Kampina, met gidsen Fia en Christ Grootzwagers. Deze keer wandelen we door Balsvoort, langs het Winkelsven, het Banisveld, het Papenhoefsveld langs de Beerze en een gedeelte van de Kampina Heide. De afstand is ongeveer 12 kilometer. Onderweg wordt er aangelegd bij Hoeveterras Jacobshof, waar we de lunch zullen gebruiken. Na het tweede gedeelte leggen we aan bij pannenkoekenhuis De Ontdekking. Onderweg hopen we natuurlijk veel te zien, vlinders, vogels, planten en een schitterend landschap. Het eten en drinken is uiteraard op eigen kosten, maar naar onze mening hebben we weer leuke en redelijk geprijsde adressen gevonden.

We vertrekken om 8.00 uur, daar het een dagtocht betreft, moet u rekening houden met een late thuiskomst, zeker 19.00 uur of later.

Voor meer info kunt u terecht bij onderstaande personen.

I.V.M. VAKANTIETIJD GEWIJZIGDE OPGAVE-ADRESSEN

Opgeven voor dinsdag 16 juli 20.00 uur bij: Fia Grootzwagers, tel. 0162-315404, mailadres: vlinder@kenengeniet.nl of bij Christ Grootzwagers, tel. 0162-312116, mailadres: voorzitter@kenengeniet.nl.

Zaterdag 3 augustus: Dagwandeling door het Groene Woud, we wandelen vanaf Café de Oude Ketting in Boxtel. Daar steken we de A2 over en laten het drukke verkeer achter ons, we lopen hier langs de Dommel, in de richting van Gemonde en Sint Michielsgestel. Lange tijd hebben we zicht op het water van de Dommel, we steken deze verschillende keren over. Iets over de helft van de wandeling zorgen we voor een goed lunchadres. De afstand die we lopen zal ongeveer 12 kilometer zijn. Het is een kleinschalig landschap, aantrekkelijk voor vogels en vlinders en erg plantenrijk. Na de wandeling komen we terug bij Café de Oude Ketting, alwaar u een hapje kunt eten.

Eten en drinken zijn voor eigen kosten. We vertrekken om 8.00 uur, thuiskomst moet u rekenen op zeker 19.00 uur of later.

I.V.M. VAKANTIETIJD GEWIJZIGDE OPGAVE-ADRESSEN

Opgeven voor dinsdag 30 juli 20.00 uur bij: Fia Grootzwagers, tel. 0162-315404, mailadres: vlinder@kenengeni.nl of bij Christ Grootzwagers, tel. 0162-312116, mailadres: voorzitter@kenengeni.nl.

Zaterdag 17 augustus: **Bustocht** naar de Peel op de grens van Noord Brabant en Limburg, bij Ospel. We vertrekken om 8.00 uur vanuit Dongen, bij het **parkeerterrein van sporthal de Salamander, Belgiëlaan 2**. Rond 9.15 uur komen we aan bij het bezoekerscentrum Mijl op Zeven. Na de koffie maken we hier onze eerste wandeling van ongeveer 6 km. Dan gebruiken we de lunch bij Mijl op Zeven. Daarna volgt een tweede wandeling door de Peel van ongeveer 3,5 km. Uiteraard kunt u ook bij het bezoekerscentrum blijven, daar is een fraaie tuin aangelegd, er is een terras en een kleine tentoonstelling. Voor verdere informatie verwijzen we graag naar pagina 6 van dit Hoefblad. Uw opgave dient **voor dinsdag 6 augustus** binnen te zijn, dit geldt ook voor uw betaling. Gidsen zijn John van Meggelen en Christ Grootzwagers.

Leden en niet-leden, die zich eenmaal hebben opgegeven voor één van de tochten van Ken en Geniet, dienen de aan deze tocht verbonden kosten te voldoen. Dit geldt ook als men door omstandigheden niet met deze tocht mee kan gaan, tenzij een ander de plaats van hem/haar overneemt. Wie zich via e-mail opgeeft bij Marie-José krijgt altijd een bevestiging toegestuurd. Indien dit niet het geval is, mogelijk door vakantie, dan graag alsnog bellen naar Ad en Lenie.

OPGEVEN VOOR DEZE EXCURSIES KUNT U BIJ:

Ad en Lenie Leeggangers, Roeloff van Dalemstraat 50,
tel. 0162-313858

En bij:

Marie-José van Gestel, Hubertusstraat 9, tel. 0162-322316

Of (mobiel) 06-10120230

Of via e-mail: mjvangestel.burmanje@home.nl

MEDEDELINGEN

Als nieuw lid heten wij van harte welkom:

Leontine van Erven, St. Josephstraat 103, 5104 EB Dongen
Dhr. J.G.M. Dingemans, Eikenstraat 46, 5104CD Dongen.

LIDMAATSCHAP "KEN EN GENIET":

De CONTRIBUTIE bedraagt voor leden € 14, - per jaar.

Bij het aangaan van het lidmaatschap in de loop van het jaar wordt € 1,25 per maand berekend.

Jeugdleden (14-16 jaar), huisgenoten en 65-plussers betalen € 12, - per jaar; bij het aangaan van het lidmaatschap in de loop van het jaar betalen zij € 1,25 per maand.

De minimum donatie voor begunstigers bedraagt € 12, - per jaar, wanneer zij het verenigingstijdschrift wensen te ontvangen.

De contributie nota over 2013 ontvangt u in januari per e-mail of in maart in uw brievenbus.

Contactpersonen werkgroepen:

Uilenwerkgroep:	Thieu Verharen
uil@kenengeniet.nl	Stevenshof 13, 's Gravenmoer Tel. 0162-315480
Nestkastenwerkgroep:	Ad Leeggangers Roeloff van Dalemstraat 50, Dongen Tel. 0162-313858
Vogelwerkgroep:	Leo Reijnierse
vogel@kenengeniet.nl	Kard.v.Rossumstraat 52, Dongen Tel. 0162-316475
Vlinderwerkgroep:	Fia Grootzwagers
vlinder@kenengeniet.nl	Triangellaan 17, Dongen Tel. 0162-315404
Natuurtuin Kandoel:	Peter Verschure Groenstraat 11a, Dongen Tel. 0162-313297 Anton Staps Dongenseweg 7, Kaatsheuvel Tel. 0416-273332

Kopij voor het volgende Hoefblad kunt u inleveren vóór 1 mei a.s. bij het redactieadres: Christ Grootzwagers, Kamilletuin 6, 5103CB te Dongen. Ook is het mogelijk uw kopij via e-mail te versturen, **GRAAG ALS BIJLAGE VERZENDEN, ALS WORD BESTAND, lettertype arial11.**

Het e-mail adres is: hoefblad@kenengeniet.nl

HET ULVENHOUTSE BOS OP ZONDAG 17 MAART 2013.

Iedereen was op tijd, dus om 8.30 uur konden we vertrekken wat zo voorspoedig gebeurde dat de laatste auto niet meer zag welke kant men uit ging. Op de grote weg raakten de laatste drie auto's de weg kwijt en kwamen we bijna in Chaam uit. We beseften; dat is niet goed dus na keren en onderweg de weg vragen, kwamen we op het parkeerterrein van de Fazanterie aan en was er een welkom met excuus. Dus alles weer goed.

Vooraf werd verteld dat het wel een wat drassige tocht kon worden, maar de te natte gedeelten werden niet opgezocht en waar het nat was, was het toch goed te doen, al moest je wel voorzichtig zijn. Maar dat maakte het wel weer avontuurlijker.

Bij het informatiebord werd eerst uitleg gegeven over het totale bosgebied en dat het Voorbos ongeveer duizend jaar oud is en het gebied tot Natura 2000 behoort. Het gebied wordt door-kruist door diverse waterlopen, welke vanuit de omgeving en het noorden van België komen. Op enkele plaatsen komt kwelwater naar boven, daar waar de dichte leemlaag in het bosgebied aan het oppervlak komt. Dat water komt helemaal vanuit de Kempen in België. Kenmerkend daarbij is het ijzer-gehalte in het water, wat door de onderliggende zandlagen is meegenomen.

Dus op stap met een groep van 15 personen, waarbij de vrouwen, met één persoon meer, in de meerderheid waren.

Een echte bijzonderheid in deze bossen zijn de kwartierbomen, die staan midden op een kruising van de rechte paden die door de bossen lopen en oorspronkelijk zijn aangelegd voor de jacht.

De bospercelen zijn ook apart, omdat aan de ene kant van de weg alleen beuken staan, zonder een onderbegroeiing en aan de andere kant eiken waarbij wel een gedeeltelijke onderbegroeiing aanwezig is, omdat de eiken meer licht door laten waardoor er begroeiing kan zijn.

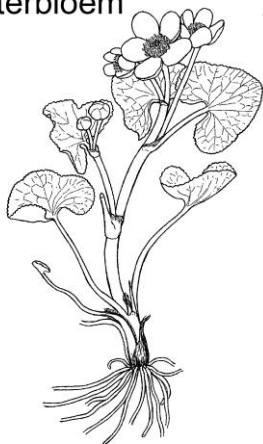
De beukenbomen hebben een gesloten kruin en wanneer deze dicht bij elkaar geplaatst zijn, geeft dat een geheel beschaduwde ondergrond en geen zonlicht voor een begroeiing.

In het gebied lopen veel afwateringssloten omdat het regenwater niet in de ondergrond kan wegtrekken. De hogere rugen tussen deze uitgegraven sloten worden rabatten genoemd en dienen voor aanplant.

De Bavelse Lei die langs de buitenkant loopt, was bij de ruilverkavelingen recht gemaakt en is nu gedeeltelijk weer hersteld door hem te laten meanderen, waarbij de oude meanders deels weer in gebruik zijn genomen. Langs de buitenkant van het bos waren diverse vogels te horen en in het bos hoorden we het geroffel van de specht.

Door de aanhoudende koude dit voorjaar, waren de dotters nog niet in bloei gekomen.

dotterbloem

Na de tocht langs de Bavelse Lei kwamen we bij het landgoed "Wolfslaar" aan en keken vanuit de oorspronkelijke tuin met vijver (met daarin een eiland) naar het landhuis en het koetshuis.

Het complex is in 1862 gebouwd met daarbij een Engelse landschapstuin. In deze tuin waren vroeger nogal wat linden aanwezig, maar door hun leeftijd en het zwakke hout zijn er al veel verdwenen. Maar op de stronken ontstaan weer nieuwe bomen en in sommige

al rottende bomen ontstaan nieuwe scheuten en groeit de boom weer verder.

In enkele berken waren heksenbezems aanwezig wat een vergroeiing is, ontstaan door een aantasting door een bacterie, waarbij door een wirwar van kleine takjes bollen gevormd worden. Ze lijken eerst op nesten maar het is een verdediging van de boom, tegen de bacterie, die hij helaas niet wint.

Vandaar terug naar de weg en onderweg stil gestaan bij de mossen die op de grond liggen en niet echt geworteld zitten, maar wel veel water kunnen bevatten, soms wel zes liter water per vierkante meter.

De weg van Ulvenhout naar Bavel overgestoken en weer het bos in, waar Jos van Dongen enkele heel bijzondere dingen liet zien. Hij vertelde dat hij enkele dagen daarvoor al had uitgekeken naar de eitjes van de salamanders maar die toen nog niet vond. Wonderbaarlijk nu, hij wist toch zo'n gelegd eitje uit het water te halen.

De salamander legt op een kleine waterplant, die vlak onder het wateroppervlak ligt, een eitje op het blad en vouwt dan het blad dicht, door dat te laten hechten aan de buitenkant van het eitje, wat kleverig is. Dit ter bescherming van het eitje, dat dicht aan het wateroppervlak zit, goed voor het opvangen van de zonnewarmte. Dan ontstaat uit het eitje een larve, die door het eten van kleine diertjes uit het water zich verder ontwikkelt tot een salamander.

Verder viste Jos van Dongen nog een larve op van een kokerjuffer, die in een eigen gebouwd huisje zat en zich ook liet zien. Het bijzondere van de larve van de kokerjuffer is dat

naarmate hij groter wordt hij zijn behuizing zelf aanpast op zijn grootte, door kleine waterplantjes en takjes tot een groter kokertje, zijn huisje, te maken. Heel bijzonder en ook dat ze gevonden konden worden, maar daar

heeft de gids wel een lange ervaring mee.

Bij het eind van de wandeling werd nog even stil gestaan bij een kleine vijver, waarin vroeger bomen werden gewaterd en nu een dode beuk in gevallen is. Er was al eendenkroos op het water en straks met hogere temperaturen zou het wel eens helemaal dicht kunnen gaan zitten. Maar als het open is dan kun je er de salamanders in rond zien zwemmen.

Het was een bijzonder leerzame tocht en ondanks de regenachtige weersverwachtingen is het toch de gehele dag droog gebleven.

Daarna een warm kop koffie, chocomelk, of zelfs erwtensoep gingen we weer opgewarmd en voldaan naar huis met dank aan onze gidsen, waarbij Jan Jansen onderweg nog enkele moppen vertelde, waarom we ook hartelijk gelachen hebben.

Groetjes Jan Aarden.

Op onze eerste excursie van vorig jaar, rond dezelfde periode, genoten we van een heerlijk lentezonnetje en verwelkomden velen tiijftjaffen ons vanaf het moment dat we het natuurgebied betraden. Wat een groot verschil met dit jaar. Maar liefst 16 leden van de vogelwerkgroep hadden zich opgegeven voor deze eerste tocht van 2013. Een tocht naar natuurgebied “de Rietputten” bij Vlaardingen.

De weersvoorzichten waren niet al te best op deze zaterdagmorgen 23 maart. Gevoelstemperatuur van -15° C en een harde noordoostenwind van windkracht 6. Door deze ongun-

stige weersomstandigheden hadden een aantal personen zich afgemeld door ziekte dan wel doordat ze het gewoon te koud vonden en dus vertrokken we met 13 personen naar Zuid-Holland. Aangekomen op de plaats van bestemming werden de jassen hoog dichtgesnoerd, met sjaals om, mutsen op trokken we het gebied in.

De Rietputten zijn ontstaan doordat hier eind jaren '90 bagger is gestort in een baggerdepot. Het gebied ligt daardoor hoger dan de omgeving. Op het baggerdepot heeft zich natte rietnatuur ontwikkeld, waar vandaag de dag veel rietvogels een huisje hebben gevonden. Het riet heeft zich de afgelopen jaren kunnen ontwikkelen. In het natuurgebied is er nu een combinatie van jong en oud riet. Zo is er hier voor allerlei soorten rietvogels een plekje te vinden om naar voedsel te zoeken of te broeden. De rietgors met zijn zwarte kopje zou vast voorbij kunnen vliegen en juist op het oude riet zouden het bijzondere baardmannetje en de roerdomp af kunnen komen. Deze schuwe vogels zullen we niet vaak zien. Misschien zouden we het 'gehoemp' van de roerdomp wel kunnen horen. Het gebied staat bekend om de grote populatie zeldzame baardmannetjes, de grootste groep van Zuid-Holland. Deze slimme moerasvogel eet 's zomers insecten en past zijn maag aan zodat hij in de winter zaadjes kan eten. Dus een reden te meer om dit gebied eens te verkennen.

Probeer bij deze wind maar eens een vogel te horen dan wel te zien. Het eerste geluid dat we goed hoorden was het geluid van een speenvarken, ongetwijfeld het geluid van een waterral die zich onder in het riet verstopt had. Een blauwe reiger keek op naar ons en vloog weg met de gedachte; "Wat een stel rare vogels zijn dat in die kou". We zagen eenden en ganzen op-

vliegen maar konden nog niet goed onderscheiden wat het

waren. Even verderop een aangelegd heuveltje, waar we een goed uitzicht hadden over het gebied, echter hier waaide het zo hard dat we maar gauw naar beneden gingen.

Op de open stukken in het water zagen we o.a. meerkoeten, krakeend, slobend en dodaars.

De harde wind zorgde ook voor hilariteit in de groep. Terwijl we door onze kijkers tuurden vloog de hoed van mij voorbij en belandde in het water. De wind blies hem nog wel naar de kant maar door het riet konden we er niet bij. Dus een lange stok gezocht en met vereende krachten hebben we de natte hoed aan de kant gekregen. Zonder hoed is het toch wel koud op die kale ..., maar Lenie had een oplossing. De capuchon van haar jas kon los en had stormbandjes, die heb ik dankbaar maar opgezet en dat scheelde een hoop in de kou.

Terwijl we met die hoed bezig waren vloog plotseling een bruine kiekendief boven het riet, op jacht naar voedsel, een machtig gezicht. Plotseling hoorden we het typische geluid van de

baarmannetjes en zagen we een paar kleine vogeltjes voorbij gaan, een duidelijk beeld kregen we niet. We waren speciaal voor de baardmannetjes gekomen, maar het weer speelde ons vandaag parten en we kregen ze niet te zien.

Wel zagen we nog andere soorten zoals:

tafeleend, bergeend, brandgans, grauwe gans, canadese gans, waterhoen, watersnip, wilde eend, wintertaling en vloog een aalscholver over. Toen we een beetje uit de wind aan de kant van het "Volksbos" stonden hoorde we het geluid van een cetti's-zanger, een soort die je niet veel tegenkomt. Ook zagen we een jagende havik boven het bos en een miauwende buizerd.

Terwijl we langs het Volksbos liepen hoorden en zagen we nog; pimpelmees, koolmees, graspieper, fazant, holenduif,

houtduif, kievit, zwarte kraai, kauw, merel, roek, spreeuw en zwarte mees.

We verlieten het gebied en gingen aan de overkant verder door het “Oeverbos” over een fietspad langs de Nieuwe Waterweg richting het restaurant bij de parkeerplaats. Onderweg zagen we nog: fuut, ekster, kleine mantelmeeuw, vele kokmeeuwen, tureluurs, zilvermeeuw en stormmeeuwen. John legde ons duidelijk uit wat het verschil was tussen zilvermeeuw en stormmeeuw en waar je op moet letten. Omdat er een stormmeeuw en een zilvermeeuw naast elkaar stonden konden we goed het verschil zien. Bij het restaurant aangekomen hoorden we nog een boomkruiper en een winterkoning. We gingen naar binnen, waar het lekker warm was en genoten van koffie, warme chocomel met slagroom en van een stuk heerlijk vers gebak.

Bijgekomen van de kou besloten we om onze reis te vervolgen en gingen op pad naar Hoek van Holland, waar al een hele tijd een aantal huiskraaien verbleven. De eerste huiskraaien in Nederland, gearriveerd in 1994 en broedend vanaf 1997, waren vermoedelijk afkomstig uit Egypte en zijn met een schip meegereisd. De aantallen namen toe tot rond 25 ex. (2009). De verspreiding blijft tot nu toe (nagenoeg) beperkt tot Hoek van Holland. Omdat er ook melding werd gedaan van een ondersoort van deze huiskraai, de huiskraai ssp zugmayeri, vonden we het een goed idee om die eens te gaan bewonderen. Aangekomen op de parkeerplaats, achter het station bij Hoek van Holland zagen we al gelijk een aantal huiskraaien op een reclamebord van de A.H. Op naar de Berghaven, waar dat ene exemplaar van de ondersoort zich regelmatig zou bevinden welke we snel gevonden hadden op de steiger. We konden de huiskraaien van dichtbij goed bekijken en de camera's klikten volop. We hadden genoeg kou geleden vandaag en besloten om op huis aan te gaan. Ondanks alles hadden we vandaag toch nog 46 vogelsoorten waargenomen.

Leo Reijnierse

Noot van de redactie:

Betreffende de huiskraai is discussie gaande, de groep huiskraaien weg te vangen. De huiskraai is waarschijnlijk meegelift met een schip vanuit Azië en wordt beschouwd als exoot. De rechter moet hierover uitspraak doen. Juist nu worden de exo-

ten in beeld gebracht en bekeken in welke gevallen maatregelen nodig zijn. De meer bekende exoten zijn de nijlgans, canadese gans, halsbandparkiet, japanse duizendknoop, watercrassula, brulkikker, roodwangschilpad, zonnebaars, chinese wolhandkrab en Amerikaanse rivierkreeft. Al deze exoten komen ook in onze omgeving voor, vaak verdringen ze inheemse soorten en kunnen een plaag gaan vormen.

Toen we zondagochtend 14 april om 06.00 uur verzamelden bij het opstappunt bij de Salamander voor de "vroege vogeltocht" was het nog pikkedonker, maar zongen de vogels al uit volle borst. Twee en twintig personen hadden zich opgegeven voor deze tocht door natuurgebied Huis ter Heide. Nadat Ad en Lenie de wagens ingedeeld hadden reden we naar het gebied. Aangekomen op de parkeerplaats aan de Middelstraat, in de Moer stonden Corrie en Thieu ons al op te wachten, zij waren met de fiets vanuit 's Gravenmoer gekomen. De gidsen voor vandaag waren Eric en Leo, Eric verzocht eenieder om te proberen de tocht stil te beginnen zodat we konden horen welke vogels het eerste hun gezang ten gehore brachten. Vogels zingen van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. Vanaf een half uur voor tot een uur na zonsopkomst zingen de vogels het uitbundigst. Als eerste begint de merel te zingen, gevolgd door de zanglijster, roodborst, grote lijster, fitis en winterkoning. Na de territoriumgrenzen veilig te hebben gesteld gaan de vogels voedsel zoeken. Het zoeken naar insecten en zaden kan het beste als het licht is. Het is daarom verstandig van vogels om in de vroege ochtend te gaan zingen en hun

territorium vast te stellen, zodat ze bij voldoende licht meteen kunnen profiteren van het voedsel in hun leefgebied.

Via de Molenbaan trokken we het bospad in en stopten toen we het geluid van een bosuil hoorden. Ook de zanglijster, merel, roodborst en winterkoning lieten zich al goed horen. In dit gedeelte hoorden we ook al diverse grote bonte spechten die met hun geroffel hun territorium verdedigden en hoorden we het alarmgeluid van de havik. Ze waren nog niet zo lang in ons land maar toch hoorden we de tijtjafs en de fitissen al volop zingen. We vervolgden onze weg en regelmatig stonden we even stil om te luisteren of we nog een nieuwe vogelsoort op ons lijstje konden noteren. Eric vertelde diverse keren bijzonderheden over een bepaalde vogelsoort en het voordeel van een dergelijke grote groep is dat eenieder wel iets in te brengen heeft wat voor een ander interessant kan zijn. Er werden dan ook vele wetenswaardigheden uitgewisseld. Stilaan werd het lichter en konden we de vogels al onderscheiden en zochten de boomtoppen af naar de zanglijster die zijn uiterste best deed. Met zijn allen keken we naar het kleine vogeltje dat in de boom zijn best deed om onze aandacht te krijgen: een boompieper. Vanuit een boom begon deze vogel omhoog te vliegen om vervolgens als een parachute of een badmintonshuttle met stijve vleugels en hangende poten weer in een boom te landen, een schitterend gezicht. Toen we ter hoogte van de Tusenbaan uit het bos kwamen keken we over het open veld naar een zevental reeën die ongestoord foerageerden. Iets verderop zagen we een buizerd in het veld zitten. We zagen een aantal kramsvogels uit de bosrand vliegen en hoorden een boomleeuwerik maar zagen hem nog niet totdat ie op een

paaltje in de wei ging zitten en zich mooi liet bewonderen. We liepen over de Galgeneindsestraat richting Plakkeven en za-

gen door het bos een grote zilverreiger opvliegen. Een aantal nijlganzen vloog over en toen we bij het ven aankwamen vlogen hier de grauwe ganzen op, terwijl een tweetal meerkoeten zich niets van ons aantrok en gewoon verder gingen met waar het mee bezig was, namelijk nestmateriaal verzamelen. We vervolgden onze weg en gingen via de Galgenbaan naar de oude uitkijkpost aan de Baan achter de Ruwe Bossen, waar wij ook wat zijn gaan fourageren en onze meegebrachte koffie en boterham verorberden. Hier heb je een prachtige uitkijk over dit gedeelte van het Leikeven en daar genoten we van de watervogels die daar verbleven, zoals; wilde eend, knobbelzwaan, kuifeend, baltsende futen, grote mantelmeeuw, slobeenden, grote canadese ganzen, bergeenden, witgatjes en aalscholvers. We werkten ons vogeltellijstje ook maar eens

bij en noteerden ook nog zwarte kraai, kauw, ekster, gaai, boomkruiper, boomklever, goudhaantje, groenling, houtduif, koolmees, pimpelmees, vink en hoorden en zagen we ook nog de veldleeuwrik. Nadat we onze koffie genuttigd hadden en de vele vogels rondom ons bewonderd hadden liepen we door het bos richting Bodemven. Onderweg kwamen we nog vele kennissen van Natuurmonumenten tegen die of aan het inventariseren waren of een excursie leidden.

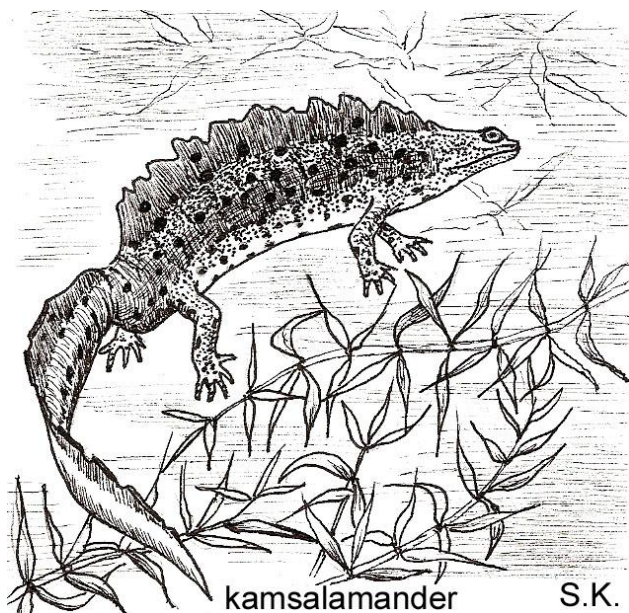
Op het Bodemven zagen we o.a. dodaarsjes, kuifeendjes, knobbelzwanen, blauwe reiger, wilde eend en een aantal meerkoeten. In het struikgewas zagen we ook nog een tweetal zwartkoppen die ook al in ons land gearriveerd waren en liet een groene specht zich horen. We vervolgden onze weg om via de Galgeneindsebaan en het "Acacialaantje", terug te ke-

ren naar het parkeerterrein waar we onze wagens geparkeerd hadden. Na drie en een half uur gewandeld te hebben en genoten van de vogelzang was het weer tijd om huiswaarts te keren met op ons tellijstje toch 43 vogelsoorten. Namens de groep dankte Christ de gidsen voor het uitzetten van de tocht en het begeleiden ervan en wenste iedereen nog een fijne dag.

Leo Reijnierse, coördinator Vogelwerkgroep

DE KAMSALAMANDER (TRITURUE CRISTATUE).

De vierde salamandersoort die in deze serie over Salamanders behandeld wordt is de kamsalamander. Ook deze soort is een watersalamander, en wat meteen opvalt als we deze soort vergelijken met de drie soorten die in de vorige nummers behandeld zijn, is dat de kamsalamander veel groter is. Om dit feit wordt hij ook wel grote watersalamander genoemd, en

inderdaad, van de Europese watersalamandersoorten is de kamsalamander de grootste. Een volwassen kamsalamander is doorgaans zestien tot achttien cm. lang maar kan soms wel 22 cm. lang worden en bereikt daarmee een lengte, die ruim

tweemaal zo groot is als die van de kleinere soorten. De vrouwtjes zijn bij deze soort vaak iets groter dan de mannetjes, maar het lengteverschil tussen beide geslachten is toch niet zo duidelijk als bij de alpenwatersalamanders

De diertjes, vooral de vrouwtjes, hebben in verhouding tot de kleine soorten een vrij langgerekt lichaam en een kortere staart. Als we het mannetje van de kamsalamander in zijn paringsdracht bekijken, helaas zal men zich bij dit bekijken met afbeeldingen tevreden moeten stellen, dan is de naam "kamsalamander" niet zo moeilijk te verklaren. Op de rug heeft het mannetje een vrij hoge, getande kam, een "hanekam", die loopt van de kop tot aan de staartwortel. Bij deze staartwortel zit een kleine onderbreking, en van daar af loopt de kam weer hoog, maar minder diep getand, door tot aan de staartpunt. Nu kan men zich afvragen of ook niet de kleine watersalamander de naam "kamsalamander" verdiend. Ook deze soort heeft in de paartijd een hoge kam met duidelijk afgeronde tanden van kop tot staart, zonder onderbreking. Dit is ook wel zo, maar men zal gevonden hebben dat de kam van de grote watersalamander "meer kam" was dan die van de kleine watersalamander, zodat de grote watersalamander uiteindelijk met de naam ging strijken. De kamsalamander heeft een olijfbroine tot bruinzwarte rug met vaak donkere vlekken. De flanken zijn bezaaid met kleine witte puntjes. De keel is zwart, met donkere en lichte vlekjes. De buik is oranjegeel met grote donkere vlekken. In de staart loopt een blauwgrijze band die bij de mannetjes in de paartijd naar de staartpunt toe steeds witter wordt. Aan de onderzijde is de staart bij de vrouwtjes geel, bij de mannetjes donker.

De huid is bij beide geslachten wrattig en ook op het droge altijd vochtig. Zoals al eerder gezegd hebben de mannetjes in de paartijd een hoge getande kam, die bij de staartwortel onderbroken is. De vrouwtjes hebben geen kam, alleen de staart is in de paartijd iets breder.

Evenals bij de andere soorten komen deze salamanders in het voorjaar al vroeg uit hun schuilhoeken tevoorschijn. De paartijd, valt in april-mei en juni en verloopt ongeveer hetzelfde als bij de drie vorige soorten. De paringsdans is bij deze diertjes duidelijk rustiger van karakter dan bij de kleine soorten, en de rug van de mannetjes is tijdens dit ritueel katachtig gebogen.

De eitjes die van april tot en met juni gelegd worden zijn duidelijk te onderscheiden van die van de kleine soorten: ze zijn in de eerste plaats groter en bovendien duidelijk witgeel van kleur.

De larven zijn als ze uit de eitjes gekomen zijn geel met zwarte lengtestrepen. Als ze enige weken oud zijn hebben ze aan de voor- en achterpootjes zeer lang uitgegroeiende tenen en aan de staartpunt een draadvormig aanhangsel. De gaafrandige rug- en staartkam is bezaaid met kleine zwarte vlekjes. Enige weken voor de metamorfose krijgt dit diertje

een donkerdere kleur het draadvormig aanhangsel aan de staart verdwijnt en de tenen aan de voor- en achterpoten krijgen de normale lengte. Daarna schrompelen ook de kieuwen in en kruipt het inmiddels zwartbruin gekleurde diertje het land op.

De buik, aanvankelijk witachtig met wat vage, donkere vlekjes, wordt allengs geler van kleur met duidelijke donkere vlekken, in een patroon dat de individuen hun leven lang herkenbaar maakt, alleen worden de vlekken bij het ouder worden wat groter. Voor zover bekend vindt de metamorfose bij deze soort altijd plaats voor de winter; er zijn althans geen vondsten bekend van larven die tijdens de winter nog kieuwen droegen. Van de kleine watersalamander worden wel regelmatig tijdens

de winter larven in dit stadium waargenomen. Na de metamorfose keert de jonge kamsalamander nog regelmatig terug in het water. De kamsalamander is na drie jaar volwassen en kan ruim twintig jaar oud worden.

De kamsalamander is zeer vraatzuchtig, evenals de vorige soorten leeft hij van levend voedsel zoals watervlooien, kikker-visjes, muggenlarven en andere waterinsecten, regenwormen en waterslakken. Maar ook grotere prooidieren versmaad hij niet, volwassen kleine watersalamanders kan hij ook wel aan, evenals jonge kikvorsen en wat grotere naaktslakken. Het biotoop van de kamsalamander valt vaak samen met dat van de kleine watersalamander. Ze vertoeven graag in wat diepere wateren in overwegend vlak land. Vooral veedrinkpoelen in weilanden zijn favoriet.

Overdag blijven ze vaak in het diepste deel, in de avond en nacht zoeken ze de ondiepere delen bij de kant op; waar bepaalde grassoorten in het 'water' groeien.

In de wat stugge grassprietten leggen ze dan hun eitjes. Als in zo'n terrein meer van dit soort poelen liggen, trekken de salamanders gedurende de paartijd over land van de ene naar de andere poel. Dit gedrag is ook van de alpenwatersalamander bekend, alleen trekt deze over minder grote afstanden. In de buurt van rivieren is de kans deze soort aan te treffen het grootst, hoewel ze niet in rivieren leven.

De kamsalamander heeft een zeer uitgestrekt verspreidingsgebied; de soort is bekend in heel Groot-Brittannië, Zuid en midden Noorwegen, zuid en midden Zweden, zuid Finland, grote delen van oost Europa, geheel midden Europa, noord Griekenland, Joegoslavië, Italië behalve de eilanden, noord en midden Frankrijk, Luxemburg, België en Nederland. Binnen dit verspreidingsgebied komen in de diverse regio's verschillende ondersoorten voor. De meest bekende is de ondersoort *cristatus* die in deze gebieden - de Benelux, Frankrijk, Engeland, Duitsland en zuid Scandinavië - voorkomt. De beschrijving van de andere ondersoorten zal ik hier verder achterwege laten, temeer daar deze geen van alle in Nederland leven. Wel is het nog vermeldenswaard, dat in midden en zuid Frankrijk, Spanje en Portugal de marmersalamander (*Triturus marmoratus*) voorkomt, een zeer fraaie salamander die zo nauw verwant is met de kamsalamander dat in midden Frankrijk, waar beide soorten in hetzelfde gebied leven, kruisingen mogelijk

zijn tussen deze soorten. De hieruit voortkomende salamanders, die als *Triturus blasii* bekend staan, worden daar vaak in de natuur aangetroffen.

In Nederland stond de soort tot voor kort nog bekend als plaatselijk algemeen, vooral in het oosten van het land. Naar mijn gevoel is het thans echter zeer slecht gesteld met de kamsalamander in Nederland en men kan dan ook gerust spreken van een bedreigde soort. Ikzelf maakte in 1969 voor het eerst kennis met deze soort, hij was immers plaatselijk algemeen, dus niet overal kwam de soort voor, ook niet in dat deel van de omgeving van Breda, waar ik vaak kwam. In de buurt van Baarle-Naseau, Weelde (B.) en Zondereigen (B.) heb ik deze soort diverse malen gezien. In de zeventiger jaren trof ik de soort vaak aan bij Strijbeek, vanaf 1980 ook in Chaam, maar door het dempen van veedrinkpoelen is de soort in dit gebied al bijna verdwenen. De vraag is hoelang het stroomgebied van de Boven-Mark - de Belgisch-Nederlandse grensstreek ten zuiden van Breda - nog woongebied zal zijn van vier soorten watersalamanders.

En wie van hen, die het Rijense Broek nog gekend hebben in een tijd, dat daar nog volop te genieten viel, dus vóór de ruilverkaveling en de zuidelijke randweg, kan mijn vermoeden bevestigen dat ook daar de kamsalamander nog geleefd heeft?

Jos van Dongen.

VERBINDINGSWEGEN VOOR PLANT EN DIER

Rust

Een gebied mag dan nog zo groot zijn, rustverstoring kan grote gebieden toch onleefbaar maken. Het gaat daarbij niet eens zozeer om het aantal auto's en fietsers op een weg. Kleinere wegen, ja zelfs fiets- of ruitersporen kunnen veel verstoring veroorzaken. Zo bouwen haviken hun nest slechts in die delen van het bos die meer dan vijfhonderd meter zijn verwijderd van drukke bospaden. Het is vermoedelijk vooral het onverwachte dat de dieren aan het schrikken maakt. En dat kan op een rustige weg zelfs eerder het geval zijn dan op een snelweg. Toch mijden weidevogels als Kievit en grutto de directe omge-

ving van snelwegen; hoe dichter bij de autoweg, hoe minder legfels men vindt. Als een verstoring keer op keer volgens hetzelfde patroon plaats vindt, treedt in sommige gevallen gewenning op. Dieren reageren dan bijvoorbeeld niet zichtbaar meer op het onafgebroken voorbij razende verkeer van een

snelweg. Toch kan een snelweg meer schade veroorzaken dan men direct kan waarnemen. In bossen bij Vianen en Culemborg blijkt het aantal broedsels van twaalf soorten zangvogels vlak bij de snelweg beduidend minder dan enige honderden meters verderop.

Het lijkt er op dat het territoriumgedrag van deze zangvogels wordt verstoord, bijvoorbeeld doordat bepaalde tonen van de zang niet meer goed te horen zijn. Daardoor kunnen slechts kleine territoria met succes worden verdedigd, wellicht te klein voor een broedpoging. Ook rustverstoring door jacht kan er in resulteren dat het aantal dieren in een gebied niet zo groot is als op grond van het voedselaanbod mag worden verwacht. Zo overbegrazen ganzen sommige graslanden omdat ze elders worden weggejaagd. Edelherten verblijven naar verhouding langer dan wenselijk in hun rustgebieden. Daardoor grazen ze daar te veel en elders te weinig. Uiteraard heeft dit onnatuurlijke terreingebruik zijn weerslag op de samenstelling van de vegetatie.

Milieukwaliteit

Veranderingen in de milieukwaliteit kunnen voor planten en dieren van grote invloed zijn en leefgebieden, of delen ervan, onleefbaar maken. Zo kan ook milieuverontreiniging bijdragen aan de verdere versnippering en isolatie van leefgebieden.

Als gevolg van luchtverontreiniging is op ruim driekwart van de heidevelden de vegetatie van samenstelling veranderd. De heide planten zijn grotendeels vervangen door de grassen bochtige smele en pijpenstrootje. Open, zonbeschenen plekken

in de hei - zo belangrijk voor slangen en hagedissen - zijn nauwelijks meer te vinden. Meer dan de helft van het Nederlandse bos is ziek van de 'zure regen'. Tien procent van het bos is reddeloos verloren en dat percentage neemt nog elk jaar toe. Negentig procent van de kalkarme wateren in Nederland is zo zwaar verzuurd, dat er nog nauwelijks vissen en amfibieën in kunnen leven.

De invloed van de milieuverontreiniging op de aanwezige planten en dieren is soms heel subtiel. Zo blijken de grote bonte en de zwarte specht het momenteel heel goed te doen. Zij profiteren van de overvloed aan plaaginsecten in de zwaar aangestaste bossen. Met de groene specht, die vooral leeft van bodembewonende insecten, gaat het daarentegen op veel plaatsen een stuk slechter. De bodembewonende insecten hebben namelijk sterk te lijden van de verzuring van de bodem. Uiteraard is de opbloei van de grote bonte en de zwarte specht slechts tijdelijk. Ook zij hebben immers bomen nodig om in te nestelen en voedsel te zoeken. Als het bos verdwenen is zijn ook hun leefgebieden definitief vernietigd.

Een ander voorbeeld betreft de effecten van waterverontreiniging. Als gevolg daarvan vertroebelt het water. Een vissoort, die onder die omstandigheden goed kan leven is de brasem. Deze zoekt zijn voedsel vooral op de tast. Bovendien helpt hij zijn milieu in stand te houden door de slootbodem daarbij flink om te woelen. Niet gebaat bij troebel water is de snoek, die juist op het gezicht jaagt. De snoek is dan ook in Nederland een tamelijk zeldzame vissoort geworden.

Functies van landschapselementen

Verbindingswegen of paden in het landschap zijn niet uitsluitend banen waarlangs soorten zich verplaatsen. Een verbindingsweg voor een vogel is misschien wel een lappendeken van geschikte leefgebieden waar hij kan broeden, gescheiden door minder geschikte broedterreinen. De aanwezigheid van dit laatste is voor hem nauwelijks een hindernis omdat vogels deze immers - tot op zekere afstand - vliegend kunnen overbruggen. Omgekeerd kan een element in een landschap voor verschillende dieren uiteenlopende functies hebben. Dit zullen we hieronder aan de hand van een voorbeeld uiteenzetten. De slootkant, een voorbeeld Als voorbeeld nemen wij een slootkant. Eenden leggen er hun eieren (de oever als broedplaats) en leven er teruggetrokken tijdens de rui van hun verenkleed (de oever als ruiplaats). De blauwe reiger stapt op zijn lange benen door het hoge gras op zoek naar een onvoorzichtige vis (de oever als foerageergebied). Een muskusrat klimt aan land om zijn vacht te poetsen en om er uit te rusten van zijn werkzaamheden onder water (de oever als rustplaats). Al deze functies zijn samen te vatten met de term verblijfplaats. De otter echter gebruikt de oever vooral om er in de lengterichting langs te trekken op zoek naar nieuwe fourageer- en voortplantingsgebieden (de oever als verbindingselement of corridor). Fourageren doet hij liever in open water, waarbij hij veel zwemt.

Voor andere organismen dient de oever als uitwijkplaats in een sterk veranderend landschap. Dit geldt vooral voor plan te soorten. Wie kent immers niet de lichtroze linten van de pinksterbloemen langs de slootranden van intensief gebruikte graslanden, later in het voorjaar gevolgd door het donkerroze van de echte koekoeksbloem? Vroeger kwamen ze beide algemeen voor in vochtige graslanden met een sterk wisselende waterstand, nu kunnen ze daar steeds minder standhouden. De slootoever vormt hun laatste bolwerk in het agrarisch gebied. Met een wat moeilijkere term noemt men dit een refugium. Refugia zijn iets om heel zuinig op te zijn. Mochten de leefomstandigheden in de toekomst door natuurontwikkeling en milieubeleid verbeteren (en daar gaan wij vanuit!), dan ligt hier ons uitgangsmateriaal.

In het najaar treffen we groepjes plevieren en snippen langs de sloot rand aan. Ze zoeken voedsel in de oever en het aanliggende land. Hun verblijf is maar kortstondig. Ze zijn op door-trek naar zuidelijker oorden. De oever dient als vlucht-heuvel

waar de vogels als het ware kunnen bij-tanken om daarna, bij gunstige weersomstandighe-den, hun trektocht te vervolgen. Dit verge-makkelijk het over-steken van een bar-rière, die op deze manier sprongsgewijs wordt overbrugd. Bio-logen noemen dit met een Engelse term, 'stepping stones', als ging het om keien op een doorwaadbare plaats in de rivier. Langs de slootoever legt een groene kik-ker zijn eieren. De jonge kikkertjes vin-den we een aantal

maanden later terug in het hoge gras, langs de sloot. Vanuit de oever bevolken de nieuwe kikkers de omgeving. De sloot heeft op deze manier een uitstralingseffect op het omringende gebied. Het functio-neert als reservoir of, zoals het ook wel wordt genoemd, als verbreidingskern. Ook termen als 'brongebied', 'kerngebied' of 'hot spot' worden wel gebruikt. De Oostvaardersplassen vormen daarvan een voorbeeld in het groot. Na het ontstaan van dit moeras- en plassengebied in Zuidelijk Flevoland nam de populatie baardmezen enorm toe. Na verloop van een aantal jaren dook deze rietbewonende mezesoot ook in andere, kleinere moerasgebieden als broedvogel op. Tot in Engeland en Scandinavië worden ze nu broedend aangetroffen.